

ἔσαγγήνευον ὅμως τὸν ἀκροατὴν. Καὶ πῶς ν' ἀπιστήσῃ τις πρὸς ἄνδρα τὴν γλῶσσαν ἔχοντα πειθήνιον, ἤρεμον, καλοκάγαθον, ἀφελῆ; Περὶ οὐδενὸς ἔλεγε κακῶς· ἐφαίνετο λογικὸς, ἀφιλοκερδῆς, ἀπροσωπόληπτος, προσηνής· ἀλλὰ καὶ οὐδέποτε ὠργίζετο, οὐδὲν προσέβαλεν οὐδ' ἐξέπληττεν αὐτόν, οὐδὲ κἀν συνωφροῦτο κεντριζόμενος, οὐδὲ στενοχωρίας ἢ δυσπιστίας σκιά ἐζωγραφεῖτο ἐπὶ τοῦ προσώπου αὐτοῦ, ὅσον ὀχληρὸς καὶ ἂν ἦτο ὁ διαλεγόμενος. Ὁξυδερκῆς δὲ μᾶλλον ἢ εὐφυῆς, γινώσκων κατὰ βάθος καὶ ἀναμοχλεύων καρτερικῶς τὰς ἀνθρωπίους ἀδυναμίας, ὠφελεῖτο ἐπιτηδεῖως ἀπ' αὐτῶν.

Ν. ΔΡΑΓΟΥΜΗΣ.

ΠΕΡΙ ΙΟΥΛΙΑΝΟΥ ΤΟΥ ΠΑΡΑΒΑΤΟΥ

Συνίχια καὶ τίτλος· ἰδίαι σελ. 56.

Ὀλίγον μετὰ ταῦτα ἔλαβεν ὁ Ἰουλιανὸς τὴν εἰδησιν τοῦ θανάτου τοῦ κατ' αὐτοῦ ἐπερχομένου Κωνσταντίου, ὅτε ἀνεκηρύχθη καὶ ἐν αὐτῇ τῇ Ἀνατολῇ ὡς μονάρχης χωρὶς νὰ ἀναγκασθῇ νὰ μολύνη τὰς χεῖράς του διὰ συγγενικοῦ αἵματος. *Ἄμα δὲ ἀραλαβὼν ἐν Κωνσταντινουπόλει τὴν ἀρχὴν*, ἐπεχείρησε πολλὰς περὶ τὴν διοίκησιν σωτηρίους μεταρρυθμίσεις. Χρηστὸς ὢν τὰ ἤθη καὶ σώφρων, καὶ ποθῶν νὰ ἀπομακρύνῃ τὴν ἐξωθεν παρεισδύσασαν ἀσιατικὴν τυραννίαν, πολυτέλειαν καὶ διαφθοράν, καὶ νὰ ἐπαναγάγῃ τὴν ἀρχαίαν ἐλευθερίαν καὶ ἀπλότητα, ἀπηγόρευσε νὰ ἀποδίδεται αὐτῷ ὁ τίτλος τοῦ Δεσπότη (Dominus)· ἀπέδωκεν εἰς τοὺς ὑπάτους καὶ τὴν σύγκλητον, ἅτινα ἀξιώματα εἶχον καταστῆ κενὰ ὀνόματα, τὰ ἀρχαῖα δικαιώματα αὐτῶν· ἀπέβαλε τὴν πομπὴν τῆς αἰατικῆς παμβασιλείας καὶ πρὸ πάντων κατήργησε τὴν φοβερὰν τῆς αὐλῆς ἀσωτίαν. Πόση ἦτο ἡ ἀσωτία αὕτη, καταφάνεται ἐξ ὧν λέγει ὁ Λιβάνιος περὶ τῆς αὐλῆς τοῦ Κωνσταντίου, ὅστις εἶχε «μαγεῖρους μὲν χιλίους, κουρέας δὲ οὐκ ἐλάττους, οἰνοχόους δὲ πλείους, σμήνην τραπεζοποιῶν, εὐνούχους ὑπὲρ τὰς μυίας!» Τῆς λιτότητος δὲ ἔδωκε πρῶτος αὐτὸς τὸ παράδειγμα. Ἄλλ' ὁ Ἰουλιανὸς εὐκόλως μετέπιπτεν εἰς τὰ ἄκρα, λησμονῶν τὸ ἀξίωμα τοῦ Ἀριστοτέλους, ὅτι ἡ ἀληθὴς ἀρετὴ ὑπάρχει ἐν τῷ μέσῳ, ἀπέχουσα ἐπίσης ἀπὸ δύο ἀντιθέτων κακιῶν. Οὕτως ἐν τῷ βίῳ του ἐζήτηε νὰ μιμηθῇ τὸν κυνικὸν Διογένη, ἐνῶ ἐὰν εἶχεν εὐθυκρισίαν ἤθελεν ἐπίσης περιφρονῆσαι καὶ τοῦ Διογένους τὴν κυνικὴν ἀλαζονείαν καὶ τοῦ Δαρείου τὴν ματαιότητα. Τὸ αὐτὸ συνέβη καὶ ὡς πρὸς τὴν ἐκκαθάρισιν τῶν ἀνακτόρων· διότι ἀπεμάκρυνε μὲν ἀπ' αὐτῶν τὸ σμήνος ἐκεῖνο τῶν μαγεῖρων, εὐνούχων καὶ φαύλων αὐλικῶν ἐν γένει, περιετοχίσθη ὅμως ταχέως ὑπὸ ἐθνικῶν σοφιστῶν, σοφῶν, μάντεων καὶ ἐν γένει φλυάρων. Ὅπως δὴ ποτε, ἂν ἤρκειτο εἰς τὰς μεταρρυθμίσεις

ταύτας τῆς διοικήσεως, καὶ ὡς πρὸς τὰ θρησκευτικὰ ἐκήρυττε τελείαν ἐλευθερίαν καὶ ἰσότητά εἰς τὰ δύο ἀντίπαλα θρησκευτά, ἠδύνατο νὰ γίνῃ πρόξενος καλοῦ ἐν τῷ κράτει του. Ὁ Ἰουλιανὸς ὅμως ἠθέλησε νὰ παρουσιασθῇ καὶ ὡς μεταρρυθμιστὴς τῆς θρησκευτικῆς καταστάσεως τοῦ κράτους του, ἐπανάγων μὲν ὡς πικρατοῦσαν θρησκείαν τὴν ἐθνικὴν, ἣ ὡς εἰδομεν προσέκειτο, παραγκωνίζων δὲ καὶ κατὰ μικρὸν ἐκμηδενίζων τὴν χριστιανικὴν. Τοῦτο ἐθεώρησε μάλιστα ὡς τὸ κυριώτερον ἔργον του, στρέψας πρὸς αὐτὸ πᾶσαν τὴν προσοχὴν του. Τοῦτο ὑπῆρξεν ἡ μεγάλη πλάνη τοῦ Ἰουλιανοῦ, ἣτις ὤθησεν αὐτὸν εἰς πολλὰς ἀνοήτους καὶ ἐνίοτε ἀδίκους πράξεις, ἐμπαίωσε δὲ καὶ πᾶσαν ἄλλην εὐγενῆ προσπάθειάν του, καὶ ἤτις ἐν γένει ἐκλήιδωσε τὸν βίον τοῦ ἄλλως ἀξιολόγου τούτου ἀνδρός. Ὁ Ἰουλιανὸς συνεμερίζετο τὴν πεπλανημένην γνώμην πολλῶν τότε Ῥωμαίων, ὅτι ἡ πτώσις τῆς ἐθνικῆς θρησκείας, ἢ ἔνεκα τῆς ἐξαπλώσεως τοῦ χριστιανισμοῦ προσελθούσῃ, ὑπῆρξεν ἡ αἰτία τῆς πτώσεως τοῦ μεγάλειου τοῦ Ῥωμαϊκοῦ κράτους, καὶ ἐνόμιζεν, ὅτι ἐπαναγομένης τῆς ἰσχύος τῆς ἐθνικῆς θρησκείας διὰ τῆς ἐξαλείψεως ἢ παραγκωνίσεως τοῦ χριστιανισμοῦ, θὰ ἐπανήρχετο καὶ ἡ ἀρχαία πολιτικὴ ἀκμὴ καὶ δόξα. Οἰκτρά πλάνη, διότι ἡ πτώσις τοῦ Ῥωμαϊκοῦ κράτους προῆλθεν ἐκ τοῦ ὅτι οἱ Ῥωμαῖοι, κατακτῆσαντες τὸν ἀνατολικὸν κόσμον, ἀφῆκαν τὰ ἀρχαῖα αὐστηρὰ ἤθη τῶν καὶ τὴν ἀρχαίαν ἀπλότητα τοῦ βίου, ἐδέχθησαν δὲ τὰ τρυφηλὰ ἤθη τῶν ἀνατολικῶν λαῶν, καὶ διὰ τοῦ πλοῦτου, ὅστις εἰσέρρησε τότε πανταχόθεν εἰς τὴν Ῥώμην, διεφθάρησαν, χωρὶς νὰ δυνηθῇ ἡ θρησκεία τῶν νὰ ἐμποδίσῃ τὴν διαφθοράν ταύτην. Οἱ ἀρχαῖοι Ἕλληνας καὶ Ῥωμαῖοι δύναται τις νὰ εἴπῃ, ὅτι ἦσαν ἠθικοὶ (ἐφ' ὅσον ἦσαν τοιοῦτοι), οὐχὶ ἔνεκα τῆς θρησκείας τῶν, ἀλλὰ μεθ' ὅλην τὴν διεφθαρμένην θρησκείαν τῶν, ἔνεκα τῶν πολιτικῶν τῶν θεσμῶν καὶ τῆς φιλοπατρίας τῶν. Καθ' ἑαυτὴν ἡ ἐθνικὴ θρησκεία διὰ τῶν ἀκολάστων καὶ μωρῶν μύθων τῆς ἦτο μᾶλλον ἐπιβλαβὴς εἰς τὰ ἤθη ἢ ὠφέλιμος. Διότι ὅταν οἱ θεοὶ παρίστανται διαπράττοντες ἐγκλήματα (ὡς γνωστὸν ἡ μυθολογία ἀπέδιδεν εἰς αὐτὸν τὸν ὕπατον τῶν ἐθνικῶν θεῶν πᾶν εἶδος ἐγκλημάτων), πῶς οἱ ἄνθρωποι ἠδύνατο νὰ νομίζωσιν, ὅτι ἦσαν ὑπόχρεοι νὰ ἀποφεύγωσι ταῦτα καὶ νὰ πράττωσι τὰς ἀντιθέτους ἀρετάς; Τὰ ἐγκλήματα ἀποδιδόμενα εἰς τὸ θεῖον, ἐξηγνίζοντο τρόπον τινα ἐνώπιον τῶν ὀμμάτων τοῦ λαοῦ, καὶ ἐκηρύττοντο ἐπιτετραμμένα. Τοῦτο ἀνεγνώριζον πολλοὶ τῶν ἀρχαίων σοφῶν, αὐτὸς ὁ Πλάτων καὶ ὁ Ἀριστοτέλης· πᾶρ' Ἕλλησι, παρὰ δὲ τοῖς Ῥωμαίοις ὁ Οὐάρρων' καὶ ὁ Σενέκας, ὅστις μετὰ τῶν ἄλλων λέγει πού τῶν

συγγραμμάτων του· «Τί ἄλλο πράττομεν ἢ ἀναφλέγομεν τὰ πάθη ἡμῶν, ὅταν ἀναγράφωμεν ἐργάτας αὐτῶν τοὺς θεοὺς, καὶ δικαιολογοῦμεν τὸ ἀνοσιούργημα διὰ τοῦ παραδείγματος τῶν Θεῶν!»¹ Καὶ ὅμως κατὰ τὰς ἰδέας τοῦ Ἰουλιανοῦ, ἃς ἐδιδάχθη παρὰ τῶν σοφιστῶν, ἡ θρησκεία αὕτη ἐπαναγομένη πάλιν ἐκ τοῦ θανάτου εἰς τὴν ζωὴν, ἐμελλε νὰ ἀνορθώσῃ τὰ ἦθη καὶ ἐπαναφέρῃ τὴν πρώτην ἀκμὴν τοῦ ρωμαϊκοῦ κράτους, παραγκωνιζομένης ποίας θρησκείας; τῆς χριστιανικῆς, τῆς διδασκούσης τὴν τελειοτάτην ἠθικὴν, τὴν ἀγάπην πρὸς τὸν Θεὸν καὶ τὸν θεῖον ἠθικὸν νόμον, τὴν ἀγάπην πρὸς τὸν πλησίον, τὴν πρὸς πάντας δικαιοσύνην καὶ φιλανθρωπίαν, τὴν εἰλικρινῆ ἐλεημοσύνην, τὸ σέβας πρὸς τοὺς γονεῖς, τὴν ὑπακοὴν πρὸς τοὺς ἄρχοντας καὶ πᾶσαν ἐν γένει ἀρετὴν, καὶ προβαλλούσης πασῶν τούτων τῶν ἀρετῶν ἀπαράμιλλα παραδείγματα πρῶτον μὲν αὐτὸν τὸν Κύριον, τὸν ἀρχηγὸν τῆς νέας πίστεως, εἶτα δὲ καὶ τὴν λοιπὴν χορείαν τῶν πατριαρχῶν, τοῦ Μωϋσέως, τῶν προφητῶν, τῶν ἀποστόλων, τῶν μαρτύρων, τῶν πατέρων, τῶν ἁγίων. Εἶναι ἀπορίας ἄξιον, πῶς ἐπεσκοτίσθη τοσοῦτον ἡ διάνοια τοῦ Ἰουλιανοῦ, ὥς νὰ παραγνωρίσῃ τὴν μεγάλην ἀξίαν τῆς χριστιανικῆς θρησκείας. Εἰς τὸ μέγα τοῦτο λάθος περιέπεσεν ὁ Ἰουλιανός, διότι ἀπέβλεπε μόνον εἰς τοὺς ἐξωτερικοὺς τύπους, οὐχὶ εἰς τὸ πνεῦμα τοῦ χριστιανισμοῦ, καὶ τὸν φλοιὸν, οὐχὶ εἰς τὸν πυρῆνα, ἀπέδιδε δὲ εἰς τὸν χριστιανισμὸν ὅ,τι δὲν ἦτο προῖον αὐτοῦ, ἀλλὰ προήρχετο ἐκ τυχαίων περιστάσεων ἢ καὶ ἐκ τῆς διαστροφῆς τοῦ γνησίου χριστιανισμοῦ. Οὕτω πάντα τὰ ἄτοπα, τὰ ὁποῖα παρὰ τοῖς χριστιανοῖς παρετήρει, τὰ μίση τὰ ἔνεκα τοῦ φανατισμοῦ μεταξὺ αὐτῶν ἐγηγερόμενα, πᾶσαν τὴν διαφθοράν τὴν τότε ἐπικρατοῦσαν, ἥτις ἀφοῦ ἐχριστιανίσθησαν οἱ αὐτοκράτορες, εἰσέδυσεν καὶ μεταξὺ τῶν χριστιανῶν ἀπὸ τῶν ἐθνικῶν, διότι πλεῖστοι τότε ἐθνικοὶ ἔνεκα μόνον συμφέροντος ἐγίνοντο χριστιανοὶ χωρὶς νὰ μεταβάλλωσι βίον, ἀπέδιδε τῷ χριστιανισμῷ. Καὶ δὲν ἠδύνατο μὲν νὰ προῖδῃ τὰ μεγάλα καὶ θαυμάσια ἀποτελέσματα τοῦ χριστιανισμοῦ κατὰ τοὺς νεωτέρους χρόνους, οὕτινος ὁ πολιτισμὸς κατὰ μέγα μέρος ὀφείλεται εἰς τὰς μεταξὺ τῶν χριστιανικῶν κοινοτικῶν διαδεδομένας ἀρχὰς τοῦ Εὐαγγελίου, ἠδύνατο ὅμως νὰ λάβῃ ὑπ' ὄψιν, τίνα ἠθικὴν ἐπιρροὴν ἄλλοτε εἶχεν ὁ χριστιανισμὸς ἀσκήσει ἐπὶ τῶν ὁπαδῶν του, τίνας ἤσαν ἐπὶ τῶν διωγμῶν οἱ χριστιανοὶ, πόσον διέλαμπον κατὰ τὴν ἀρετὴν καὶ κατὰ τὴν φιλαδελφίαν, ὅτε καὶ αὐτοὶ οἱ ἐθνικοὶ ἐκπληττόμενοι, ἔκραζον περὶ αὐτῶν· αἴδετε πόσον ἀγαπῶσιν ἀλλήλους καὶ πόσον εἶναι ἔτοιμοι νὰ ἀποθνήσκωσιν ὑπὲρ ἀλλή-

λων!»² Δὲν ἐξήταζε τί ἠδύνατο νὰ παραγάγῃ ὁ χριστιανισμὸς καλῶς ἐννοούμενος καὶ καλῶς ἐφαρμοζόμενος, ἀλλὰ τί τυχαίως τότε παρήγαγε. Ὡς πρὸς δὲ τὴν ἐθνικὴν θρησκείαν περιέπεσεν εἰς τὸ ἀντιθετὸν λάθος. Ὁλον τὸν ἀρχαῖον πολιτισμὸν ἀπέδιδεν εἰς τὴν ἀρχαίαν θρησκείαν, ἐνῶ ἂν ἐξαίρεσωμεν τὴν τέχνην, ἥτις πράγματι ἐπιρρασθῆ μεγάληως ὑπὸ τῆς ἐθνικῆς θρησκείας, ὑπῆρξεν ἐπουσιώδης καὶ ἐλαχίστη ἡ ἐπιρροὴ αὐτῆς ἐπὶ τοῦ ἄλλου βίου τῶν ἀρχαίων. Αὕτῃ ἡ φιλοσοφία, τὸ ἄνθος τοῦτο τοῦ ἀρχαίου πολιτισμοῦ, τί ἄλλο ἦτο ἢ διαμαρτύρησις κατὰ τῆς ἐθνικῆς θρησκείας; Μήπως ὁ θεμελιωτὴς τῆς ὑγιοῦς φιλοσοφίας Σωκράτης δὲν κατεδικάσθη εἰς θάνατον, ὡς εἰσφέρων εἰς τὴν πόλιν καινὰ δαιμόνια, νέας δηλ. θρησκευτικὰς ἰδέας, πολεμίας τῆς ἐθνικῆς θρησκείας; Καὶ ὅμως ὁ Ἰουλιανός ἤλπιζεν, ὅτι ἐπανάγων τὴν ἰσχὺν τῆς εἰδωλολατρείας, θὰ ἐπανεφέρει τὸν ἀρχαῖον πολιτισμὸν, τὴν ἀρχαίαν ἀκμὴν τῆς Ἑλλάδος καὶ τῆς Ῥώμης!

Ἴδωμεν νῦν πῶς ὁ Ἰουλιανός ἐπεδίωξε τὸν σκοπὸν αὐτοῦ τῆς ἀνιδρύσεως τοῦ ἀρχαίου θρησκευματος. Ὁ Ἰουλιανὸς ἐδήλωσε διὰ τοῦ ἐπισημοτέρου τρόπου, ὅτι θέλησις του ἦτο ἡ ἐπάνοδος εἰς τὴν ἀρχαίαν εἰδωλολατρείαν. Ἴνα δὲ ἐγείρῃ τὸν ζῆλον τῶν ἐθνικῶν, εἶδιδε πρῶτος τὸ παράδειγμα τῆς εἰς τοὺς ἀρχαίους θεοὺς ἀφοσιώσεως, καὶ κατέτριβε πλείοτερον χρόνον περὶ τὰς θρησκευτικὰς τελετὰς ἢ περὶ τὴν διοίκησιν τοῦ κράτους. Εἶχε πάθει ὑπὸ φανατισμοῦ, ὑπὸ τοῦ μολύσματος δηλ., ἐφ' ᾧ ἐμέμψτο τοὺς συγχρόνους του χριστιανούς.³ Ὁ ἀριθμὸς τῶν θυμάτων, ἅτινα προσέφερον, ἦτο ὑπέρμετρος· οὐχὶ σπανίως διέταττε νὰ θυσιάζωσι διὰ μιᾶς 400 βοῦς, πολλὰς ἀγέλας ἄλλων κτηνῶν καὶ τὰ πολυτιμώτατα τῶν πτηνῶν, συναζομένων τῇ ἐντολῇ αὐτοῦ ἐπιμελῶς ἀπὸ πασῶν τῶν χωρῶν τοῦ κράτους. Διὰ τοῦτο δὲν εἶναι παράδοξον, ἂν καὶ αὐτοὶ οἱ ἐθνικοὶ ἤρχισαν νὰ σκώπτωσι τὸν ὑπέρμετρον περὶ τὰς θυσίας ζῆλον τοῦ αὐτοκράτορος, ὅτε δὲ ἤλθεν ἡ εἰδήσις τοῦ θανάτου του ἐν Περσίᾳ, ἐμακάριζον τὰ τετράποδα τὰ οὕτω σωθέντα ἀπὸ τῶν χειρῶν του. Εἰς τὰς θυσίας δὲ μετείχε προσωπικῶς καὶ ἐν γένει εἰς τὰ τῆς λατρείας. Ὅτε προέκειτο νὰ ἐπισκεφθῇ ναὸν τινα, οὐδεμίαν ὁδὸς ἐφαίνετο αὐτῷ μακρὰ, οὐδεὶς χειμῶν κώλυμα. Ἐν ταῖς ἀνακτόροις του ἴδρυσεν ναὸν τῷ Ἡλίῳ ὡς τῷ προστατῆ αὐτοῦ θεῷ. Καὶ αἱ αἰθουσαὶ δὲ τῶν ἀνακτόρων του καὶ οἱ κῆποι του ἦσαν πλήρεις εἰδώλων καὶ βωμῶν τῶν θεῶν. Καθ' ἐκάστην πρωΐαν ἀνατέλλοντος τοῦ ἡλίου, ἐτέλει θυσίαν βοῦς πρὸς τὸ οὐράνιον αὐτοῦ φῶς· δεύτερος δὲ βοῦς ἐσφράζετο κατὰ τὸ ἐσπέρας, δύοντος αὐ-

1. De brevitat. vitae c. 14. Πρβλ. καὶ De vita beata c. 26.

1. Tertull. Apolog. 39.

2. Gibbon, 341.

ου. Καί η σελήνη δὲ, ἡ ἡμέρα καὶ ἡ νύξ ἐ-
 ὑψύχονον παρὰ τῆς γενναιοδώρου εὐσεβείας
 τοῦ Ἰουλιανοῦ ἐν ὀρισμένοις καιροῖς τῶν ἀνη-
 λουστῶν τιμῶν. Δὲν ὑπῆρχεν ἐν τῷ ἐθνικῷ
 ὁσμῷ θυσία γνωστὴ, τὴν ὁποῖαν νὰ μὴ προ-
 ἔφευον ὁ Ἰουλιανὸς κατὰ τὰ ὀλίγα ἔτη τῆς εἰς
 τὸν ἐθνισμὸν ἐπιστροφῆς του. Ἦτο περιεργον
 τὸ θέαμα νὰ βλέπῃ τις τὸν αὐτοκράτορα ὡς
 ἀρχιερέα ἐνδεδυμένον, πῶς ἰδιοχειρῶς ἐκόμιζε
 τὰ ξύλα εἰς τὸν βωμὸν, καὶ ἐφύσα τὴν πυρὰν·
 ἔπειτα ἔσφαζε τὰ ζῶα καὶ ὡς ἱεροσκοπὸς ἐξή-
 ταζε τὰ ἐντόσθια, ἵνα ἐπιγνῶ ἐξ αὐτῶν τὴν
 θέλησιν τῶν θεῶν. Τὸν αὐτὸν δὲ δεισιδαίμονα
 ἄλλον ἐδείκνυε καὶ ἐν τῇ τηρήσει τῶν ἐθνικῶν
 νηστεϊῶν· ἄλλοτε ἀπέειχεν ἀπὸ ταύτης τῆς
 τροφῆς, καὶ ἄλλοτε ἀπὸ ἐκείνης, κατὰ τὸν θεὸν
 ὃν ἤθελε νὰ τιμῆσῃ, τὸν Πάνα, τὸν Ἑρμῆν,
 τὴν Ἐκάτην ἢ τὴν Ἴσιδα ἢ ἄλλην τινά. Ἐπί-
 στες δὲ αὐστηρῶς νηστεύων ἐνόμιζεν ὁ Ἰουλι-
 ανὸς ὅτι ἔπρεπε νὰ παρασκευάζῃ ἑαυτὸν καὶ εἰς
 τὰς συχὰς καὶ οἰκειοτάτας ἐπισκέψεις, δι' ὧν
 ἐτίμων αὐτὸν, ὡς σπουδαίως ἐπίστρευσεν, οἱ ἐπου-
 ράνιοι θεοί. Διότι μεθ' ὄλην τὴν μετριόφρονα σιω-
 πὴν του γνωρίζομεν παρὰ τοῦ ῥήτορος Λιβα-
 νίου, τοῦ πιστοῦ φίλου αὐτοῦ, ὅτι ἰσχυρίζετο,
 ὅτι ἐτέλει ἐν ἀδιαλείπτῳ κοινωνίᾳ μετὰ τῶν
 θεῶν καὶ θεαινῶν· ὅτι δῆθεν αἱ θεότητες αὐταὶ
 κατέβαινον εἰς τὴν γῆν, ἵνα ἀπολαύσωσι τῆς
 ἀναστροφῆς μετὰ τοῦ εὐνοουμένου ὑπ' αὐτῶν·
 ὅτι ἐπληροφόρου αὐτὸν περὶ πάντων τῶν κινδύ-
 νων, ὑπ' ὧν ἠπειλείτο· καὶ ὅτι ἡ ἀλάνθαστος
 σοφία αὐτῶν διηύθυνεν αὐτὸν ἐν ἐκάστη τῶν
 πράξεων τῆς ζωῆς του· καὶ τέλος, ὅτι εἶχε τό-
 σσην οἰκειότητα πρὸς αὐτοὺς, ὥστε διέκρινε
 πάραυτα τὴν φωνὴν τοῦ Διὸς ἀπὸ τῆς Ἀθη-
 νᾶς, καὶ τὴν μορφήν τοῦ Ἀπόλλωνος ἀπὸ τῆς
 τοῦ Ἡρακλέους! Ὁ Gibbon ἐξισοῖ κατὰ
 τοῦτο τὸν φιλόσοφον αὐτοκράτορα πρὸς τοὺς ἀ-
 μαθεῖς ἐρημίτας τῆς Αἰγύπτου, ὧν ὁ βίος ἦτο
 πλήρης ὀπτασιῶν τῶν δαιμόνων.¹ Ἐνῶ δὲ εὐ-
 ρισκεν ἀπίθανα πολλὰ πράγματα τῆς Γραφῆς,
 ἐπίστρευσεν τυφλῶς εἰς πάντα τὰ μυθάρια καὶ εἰς
 πάντα τὰ θαύματα, τὰ ὁποῖα οἱ ἐθνικοὶ διη-
 γοῦντο περὶ τῶν θεῶν των καὶ τῶν εἰδώλων των.

Ὁ Ἰουλιανὸς διέταξε πανταχοῦ νὰ ἀνοίξωσιν
 ἢ ἀνοικοδομήσωσι τοὺς ἀρχαίους ἐθνικοὺς ναοὺς,
 καὶ ἀποκαταστήσωσι πανταχοῦ, ὅπου ὑπῆρχον
 ἐθνικοὶ, τὴν εἰδωλολατρείαν. Πρὸ πάντων ἐ-
 προνόησεν ἐν Ἑλλάδι, ἐν ἣ ἤξευρεν, ὅτι ἡ ἐπι-
 χεῖρσις του ἔμελλεν εὐκολώτερον νὰ καρποφο-
 ρῆσῃ, διότι αὕτη ἦτο ἡ ἐστία τῆς ἀρχαίας εἰ-
 δωλολατρείας, νὰ εἰσαγάγῃ τὸ κράτος τῆς ἀρ-
 χαίας θρησκείας. Τὴν καθόλου ἐπιμέλειαν τῶν
 τῆς Ἑλλάδος ἱερῶν ἀνέθηκεν εἰς τὸν ἱεροφάντην
 τῶν Ἐλευσινίων, εἰς ὃν ἔδωκεν συμβουλοῦς τὸν
 Χρυσάνθιον καὶ τὸν Μάξιμον, τοὺς ἀρχαίους δι-

1. Gibbon, 522.

δασκάλους του. Ὁ δὲ Ὀρειβάσιος, ὁ ἰατρός καὶ
 φίλος τοῦ Ἰουλιανοῦ, ἀπεστάλη εἰς τοὺς Δελ-
 φούς, ἵνα ἀνορθώσῃ τὸ μαντεῖον τοῦ Ἀπόλλω-
 νος. Τὴν πτώσιν, ἐν ἣ ἐτέλει τότε τὸ ἐν τῇ ἀρ-
 χαιότητι τοσοῦτον ἔνδοξον καὶ πλούσιον τοῦτο
 ἱερόν, δεικνύει ὁ χρησμός ὁ δοθείς ἐν τῇ περι-
 στίσει ταύτῃ τῷ ἀπεσταλμένῳ τοῦ αὐτοκρά-
 τορος, ὅστις εἶχεν οὕτω κατὰ Κεδρηνόν·

Εἶπατε τῷ βασιλεῖ, χαμαὶ πέσε δαίδαλος αὐλά,
 οὐκέτι Φοῖβός ἐχει καλόδην, οὐ μάντιδα δάφνην,
 οὐ παγὰν λαλέουσιν, ἀπέσβετο καὶ λάλον ὕδωρ.

Ὁ χρησμός οὗτος εἶναι ἀληθῶς οἰονεὶ ὁ τελευ-
 ταῖος ἀποχαιρετισμὸς τῆς ἀποθνησκούσης Πυ-
 θίας, καὶ τὸ ἐπιτάφιον ἐπίγραμμα, τὸ ὁποῖον
 ἔπρεπε νὰ χαραχθῇ ἐπὶ τοῦ τάφου αὐτῆς.¹ Ἐν
 τούτοις ὁ Ἰουλιανὸς ἐπέμενε ζητῶν τὰ ἀδύνατα.
 Τῇ φροντίδι αὐτοῦ ἀνωκοδομήθησαν τότε καὶ
 ἐκαλλωπίσθησαν πολλοὶ ναοὶ ἐν Πελοποννήσῳ,
 κυρίως Ἑλλάδι, Μακεδονίᾳ καὶ Ἡπείρῳ. Ἡ Νι-
 κόπολις καὶ ἡ Ἐλευσίς ἤρχισαν νὰ ἀνεγειρῶν-
 ται πάλιν ἐκ τῶν ἐρείπιων. Ὁ ἐν Ἀθήναις μη-
 δέποτε ἐκλιπὼν ἐθνικὸς βίος ἐφάνη ἀναλαμβάνων
 νέαν ζωὴν. Οἱ ἀγῶνες καὶ αἱ πανηγύρεις τῶν
 Δελφῶν, τοῦ Ἄργους, τῆς Ὀλυμπίας, τοῦ Ἀ-
 κτίου, ἔπρεπε τοῦ λοιποῦ νὰ τελῶνται μεγαλο-
 πρεπῶς κατὰ τὸ πάλαι ἔθος· ἠνεώχθησαν δὲ τὰ
 γυμνάσια καὶ ἐπληρώθησαν ἀθλητῶν· ἰδίως ἐ-
 προστατεύθησαν αἱ φιλοσοφικαὶ σχολαὶ τῆς
 Ἑλλάδος, αἵτινες ἠδύναντο νὰ χρησιμεύσωσι
 πρὸς τοὺς σκοποὺς τοῦ αὐτοκράτορος. Ἀλλὰ
 πᾶσα ἡ ἀναβίωσις αὕτη τοῦ ἀρχαίου ἑλληνικοῦ
 βίου ἦτο κατὰ τὸ φαινόμενον μόνον. Τὸ μεγα-
 λουργὸν πνεῦμα τῆς ἀρχαιότητος εἶχεν ἐκλίπει·
 οἱ τύποι μόνον ἐσώζοντο καὶ τὰ ὀνόματα, ἡ δὲ
 οὐσία ἀπῆν. Αἱ ἡμέραι τῆς ἀκμῆς τοῦ ἀρχαίου
 πολιτισμοῦ εἶχον παρέλθει ἀνεπιστρεπτεῖ, νέος
 δὲ πολιτισμὸς ἐκυφορεῖτο καὶ ἐδημιουργεῖτο
 κατὰ μικρὸν, ὁ χριστιανικὸς, ἐκεῖνος, ὃν παρεν-
 νοῶν ἠθέλησεν ὁ Ἰουλιανὸς νὰ πολεμήσῃ. Ὁ Ἰου-
 λιανὸς ἠθέλησε νὰ ἀντιτεθῆ εἰς τὴν πρὸς τὰ πρό-
 σω φορὰν τῶν ἀνθρωπίνων πραγμάτων.

Ἡ δὲ δῶση ὁ Ἰουλιανὸς τῇ θρησκουσῇ ἀρχαίᾳ
 θρησκείᾳ ἔειπε ἔλαβε πολλὰ μέτρα, ὡς
 ἐπὶ τὸ πλεῖστον μιμούμενος τὴν ὑπ' αὐτοῦ πα-
 ρορωμένην χριστιανικὴν θρησκείαν. Ὁ Ἰουλι-
 ανὸς ἐθεώρει ἑαυτὸν δυνάμει τοῦ τίτλου Pontifex
 maximus, ὃς δὲν ἦτο δι' αὐτὸν ἀπλοῦς τί-
 τλος, ὡς τὸν ἀρχηγὸν τῆς ἐθνικῆς θρησκείας.
 Διὰ τοῦτο ἀπῆτει μετ' αὐτοῦ ὡς μετὰ κέντρον
 νὰ ἴναι συννηωμένοι οἱ πανταχοῦ τοῦ κράτους
 εἰδωλολάτραι, ὅπως ἦσαν ἠνωμένοι οἱ χριστια-
 νοὶ μετ' ἀλλήλων· οἱ ἐν ταῖς ἐπαρχίαις ἐθνικοὶ
 ἱερεῖς ὄφειλον νὰ ὑπάγωνται εἰς τοὺς ἀρχιερεῖς,
 οὗτοι δὲ εἰς αὐτὸν, ὡς τὸν μέγιστον ἀρχιερέα.
 Ὡστε ἴδρυσεν τελείαν τινὰ ἐθνικὴν ἱεραρχίαν,
 καθ' ὁμοιότητα τῆς χριστιανικῆς. Οὐ μόνον δὲ

1. Παπαρηγ. Β', 645.

ἀπῆται παρά τῶν ἐθνικῶν ἱερέων ἀνάλογόν τινα πνευματικὴν καὶ ἠθικὴν μόρφωσιν, ἀλλὰ καὶ συνέταξεν αὐτοῖς ὁδηγόν τινα περὶ τῶν καθυκόντων αὐτῶν, ἐπιωφελῆθεις προφανῶς ἐκ τῶν περὶ τοῦ βίου τῶν κληρικῶν γνωστῶν αὐτῷ ἐκκλησιαστικῶν κανόνων καὶ πολιτικῶν νόμων. Οἱ ἱερεῖς ὄφειλον νὰ ᾔηται φιλόανθρωποι, φιλόδοξοι, σώφρονες, ταπεινόφρονες, νὰ μὴ φοιτῶσιν εἰς τὰ θέατρα καὶ τὰ καπηλεῖα, νὰ μὴ συχνάζωσι πολὺ εἰς τὰ συμπόσια, νὰ ἀποφεύγωσι τὰς ἀνοφελεῖς καὶ ἐπιβλαβεῖς ἀναγνώσεις, ἰδίως δὲ τὴν σπουδὴν ἐκείνων τῶν φιλοσοφικῶν συστημάτων, ἅτινα ἐδίδασκον τὴν ἀθεΐαν, συνίστα δὲ αὐτοῖς πρὸ πάντων τὴν φιλοσοφίαν τοῦ Πυθαγόρου, τοῦ Πλάτωνος, τοῦ Ἀριστοτέλους καὶ τῶν Στωϊκῶν. Τῶν συγγραμμάτων τούτων τῶν Ἐπικούρου καὶ τοῦ Πύρρωνος οὐδὲν ἐπετρέπετο τῷ ἱερεὶ νὰ ἀναγινώσκῃ, μάλιστα ἐθεώρει ἔργον τῶν θεῶν, ὅτι ἐκ τῶν συγγραμμάτων τῶν τελευταίων τούτων ἐλάχιστα μόνον λείψανα ἐσώζοντο. Ἰνα δὲ διατηρηθῆται ἡ δέουσα εὐταξία κατὰ τὸ παράδειγμα τῆς χριστιανικῆς ἐκκλησίας ἐξέδωκε τὰς ἀναγκαίας διατάξεις. Ὁ Ἰουλιανὸς μετεχειρίσθη τὴν αὐτῷ δεδομένην ἐξουσίαν ὡς μεγίστῳ ἀρχιερεῖ, ἵνα ἐπὶ μακρότερον ἢ βραχύτερον χρόνον ἀποκλείσῃ ἢ ἀφορίσῃ ἀπὸ τῆς κοινωρίας τῶν πιστῶν ἐθνικούς τινας, ὧν τὰ ἦθη καὶ τὰ φρονήματα ἀπῆδον κατ' αὐτὸν τῇ ἐθνικῇ θρησκείᾳ. Καὶ τὴν *συνήθειαν* δὲ τοῦ νὰ λαμβάνωσι μεθ' ἑαυτῶν οἱ χριστιανοὶ ἰδοιποροῦντες *συστατικὰς ἐπιστολάς* τῶν ἐπιτόκων τῶν ἐμιμήθη ὁ Ἰουλιανός. Ὁμοίως εἰσῆγαγεν εἰς τὴν ἐθνικὴν λατρείαν τὸ *κήρυγμα* καὶ ἴδρυσεν *ἄμβωνας* ἐν τοῖς ἐθνικοῖς ναοῖς, οὓς ἀναβαίνοντες οἱ ἐθνικοὶ ἱερεῖς στεφάνοις περικεκοσμημένοι τὴν κεφαλὴν, καὶ πορφυρᾶν χλαμύδα ἐνδεδυμένοι, ἐξήγουν ἐν γλώσσει πομπῶδει καὶ ἐπιδεικτικῇ δι' ἀλληγορικῶν ἐρμηνειῶν τοὺς μύθους, προσπαθοῦντες νὰ ἐξάγωσι διὰ τοῦ βεβιασμένου τούτου τρόπου καθαρὰν τινα φιλοσοφικὴν θρησκευτικὴν διδασκαλίαν, ὁμοιάζουσαν πῶς πρὸς τὸν χριστιανισμόν. Καὶ αὐτὴν τὴν *ἐκκλησιαστικὴν μουσικὴν* ἐπιωφελήθη ὁ Ἰουλιανός πρὸς τοὺς σκοποὺς του. Ἐν Ἀλεξανδρείᾳ δημοσίαις δαπάναις διέταξε νὰ μορφῶνται ὡς ἐκκλησιαστικοὶ μουσικοὶ εὐφρεῖς νέοι. Τὸ δὲ παραδοξώτερον ἴδρυσεν καὶ *ἐθνικὰ μοραστήρια* ἀνδρῶν καὶ γυναικῶν, ἵνα ἡ ἀπομίμησις τοῦ χριστιανισμοῦ ᾔηται τελεία! Πρὸ πάντων ἐζήτησε νὰ ἐμπνεύσῃ εἰς τοὺς ἐθνικούς τὸ *πνεῦμα τῆς ἀδελφικῆς ἀγάπης*, τὸ ὅποιον μεθ' ὅλας τὰς διαιρέσεις καὶ τὰ πάθη τῶν διέκρινεν ὅπως δὴποτε τοὺς χριστιανούς ἀπὸ τῶν ἐθνικῶν, πρὸς τὸν σκοπὸν δὲ τούτου ἴδρυσεν διάφορα τῷ ἀρχαίῳ ἐθνικῷ κόσμῳ σχεδὸν ἄγνωστα φιλανθρωπικὰ καταστήματα, *πτωχοκομεία, γηροκομεία* καὶ τοιαῦτα, προικίσας αὐτὰ διὰ πλουσιω-

τάτων δωρεῶν, καὶ παρκεινῶν τοὺς ἐθνικούς πλουσίους νὰ μιμηθῶσι τὸ παράδειγμα του. Ἐκ τῶν εἰρημένων γίνεται δῆλον, καθὼς παρατηρεῖ λίαν ὀρθῶς ὁ θεολόγος Φρίτζ,¹ ὅτι ἡ ἐθνικὴ θρησκεία τοῦ Ἰουλιανοῦ διέφερεν ἀπὸ τῆς ἱστορικῆς ἀρχαίας ἐθνικῆς θρησκείας ἐν πολλοῖς οὐσιώδεσι, κατ' ἃ προσήγγιζε προφανῶς τῷ χριστιανισμῷ. Ἦτο κυκεῶν τις θρησκευτικῶν ἰδεῶν καὶ θεσμῶν δεδανεισμένων ἐκ τῶν δύο θρησκευτούτων. Εἰς τὴν θρησκείαν δὲ ταύτην ἐζήτησε ὁ Ἰουλιανὸς νὰ ἐλκύσῃ πάντας διὰ παντὸς μέσου. Ἡ ἐπιθυμία του νὰ ἴδῃ τὴν ἐθνικὴν θρησκείαν θριαμβεύουσαν καὶ γενικευομένην ἦτο τοσαύτη, ὥστε ἔλεγεν, ὅτι, ἐὰν ἠδύνατο νὰ καταστήσῃ πάντα ἄνθρωπον πλούσιον ὡς τὸν Μίδα καὶ πᾶσαν πόλιν μείζονα τῆς Βαβυλῶνος, δὲν θὰ ἐθεώρει ἑαυτὸν εὐεργέτην τοῦ ἀνθρωπίνου γένους, ἐὰν δὲν κατόρθου νὰ παύσῃ ἡ ἀσθενὴς ἀντίδρασις τῶν ὑπηκόων του κατὰ τῶν ἀθανάτων θεῶν.² Ἰδίως παρεῖχε τὰ ἀξιώματα τοῦ κράτους εἰς τοὺς ἐθνικούς ἢ τοὺς ἀσπαζομένους τότε τὴν ἐθνικὴν θρησκείαν, ἄλλους δὲ ἐζήτησε νὰ κερδίσῃ καὶ διὰ χρημάτων. Δὲν ἔλλειψαν δὲ πράγματι οὐτιδανοὶ χριστιανοὶ, οἵτινες ἀντισυμφέροντος ἠρνοῦντο τὴν πίστιν αὐτῶν, ἣν ἐνόμιζον ὅτι ἠδύνατο νὰ ἀλλάσωσιν ὡς ἔνδυμα. Τὸ περίεργον δὲ εἶναι ὅτι ὁ Λιβάνιος³ τὴν διὰ χρημάτων ἀγορὰν τῶν χριστιανῶν ἀναφέρει πρὸς ἔπαινον τοῦ Ἰουλιανοῦ. Περὶ στρατιωτῶν τιμῶν οὕτω κερδιθέντων ὑπὲρ τοῦ ἐθνισμοῦ λέγει, ὅτι διὰ μικροῦ κέρδους ἔτυχον μεγάλου κέρδους, διὰ τοῦ χρυσοῦ ἔτυχον τῆς φιλίας τῶν θεῶν, ἀφ' ὧν κρέμαται ἡ τύχη τοῦ πολέμου. Ὑπὸ τούτων ἀρχῶν ἐνεφοροῦντο οἱ τότε φιλόσοφοι!

Ὁ Ἰουλιανός, πρὸς ἐπιτυχίαν τοῦ σκοποῦ τῆς ἀνορθώσεως τῆς ἐθνικῆς θρησκείας, *εθεώρησεν ἀναγκαῖον νὰ ἀντιπράξῃ πρὸς τοὺς πολεμίους αὐτῆς, τοὺς χριστιανούς, τοὺς ὁποίους ἐθεώρει ὡς νεωτεριστὰς, ὡς ἀσεβεῖς ἢ ἀθέους. Πολλοὶ ἴσως φαντάζονται, ὅτι ὁ Ἰουλιανός ἦτο φίλος τῆς προόδου* πολλοῦ γε καὶ δεῖ⁴ ἦτο τούτων συντηρικωτάτων ἀρχῶν καὶ ὀπισθοδρομικωτάτων ἐν ὀνόματι δὲ τῶν ἀρχῶν τούτων ἐκηρύττετο κατὰ τοῦ χριστιανισμοῦ, τῆς νέας θρησκείας, φρονῶν, ὅτι οἱ ἀρχαῖοι νόμοι περὶ θρησκείας δὲν ἔπρεπε νὰ μεταβληθῶσι, διότι κατ' αὐτὸν ἐδόθησαν τοῖς ἀνθρώποις παρ' αὐτῶν τῶν θεῶν· ἄλλως ἐφρόνει ὅτι δὲν θὰ ἦσαν τοσοῦτον ὀρθοί· «φεύγω, λέγει αὐταῖς λέξεις, τὴν καινοτομίαν ἐν ἅπασιν μὲν, ἰδίως δὲ ἐν τοῖς πρὸς τοὺς θεούς.» Ἦθελε λοιπὸν νὰ ἀντιπράξῃ πρὸς τοὺς χριστιανούς, πρὸς τοὺς Γαλιλαίους, ὅπως ὠνόμαζεν αὐτούς, ἀλλὰ πρὸς τιμὴν του ὀφείλο-

1. Julianus Apostata ἐν τῷ Kirchenlexicon Wetzlar V, 916.

2. Λιβ. πρηνειντ, κεφ. 59, σελ. 283.

3. Ἐπιτάφ. εἰς Ἰουλιανόν, Vol. I, 578.

4. Ἰουλιαν. ἐπιστ. 63 πρὸς Θεοδόσιον.

μεν νὰ ὁμολογήσωμεν, ὅτι ἀπηξίωσε νὰ μεταχειρισθῆ τὴν βίαν, μιμηθεὶς ἐν τούτῳ μᾶλλον Κωνσταντῖνον τὸν μέγαν, ἢ τὸν διώκτην τῶν ἐθνικῶν Κωνσταντῖον καὶ τοὺς ἀρχαίους ἐθνικούς αὐτοκράτορας τοὺς τὸν χριστιανισμόν καταδιώξαντας. Τοῦτο δὲ ἔπραξε, τὸ μὲν διότι ἐθεώρει τὴν βίαν ματαίαν καὶ ἀνωφελῆ, καθότι εἰς τὰ ἐξαρκώμενα ἐκ τῆς θελήσεως ἡ βία οὐδένα καρπὸν φέρει, καὶ τὸ μαρτύριον εἶχε μέχρι τοῦδε συντείνει εἰς τὸν θρίαμβον τοῦ χριστιανισμοῦ· τὸ δὲ διότι ἠυλαβεῖτο τὴν ἐλευθερίαν τῆς συνειδήσεως καὶ ἐθεώρει τοὺς πεπλανημένους ἐν τοῖς ὑψίστοις τούτοις καὶ τὰ μέγιστα ἐνδιαφέρουσι τὸν ἄνθρωπον ζητήμασι μᾶλλον ἀξίους οἴκτου ἢ μίσους. Ἐν τούτοις ἕνεκα τῆς πρὸς τοὺς χριστιανούς ἀποστροφῆς ἔλαβεν ἄλλα τοιαῦτα μέτρα, δι' ὧν ἔβλαπτε τὴν ἐκκλησίαν, ἥλπιζε δὲ, ὅτι ἡσύχως καὶ κατὰ μικρὸν ἤθελεν ἐπιφέρει τὴν ἐσωτερικὴν διάλυσιν αὐτῆς, παραβλέπων ἐνίοτε τὴν αὐστηρὰν δικαιοσύνην. Τῷ 362 ἐξέδωκε νόμον, ὁ ὁποῖος διέτασεν, ὅτι τὰ δημοτικὰ κτήματα, τὰ ὅποια ἀπὸ τῶν χρόνων τοῦ μεγάλου Κωνσταντῖνου εἶχον δωρηθῆ ταῖς ἐκκλησίαις, ἔπρεπε νὰ ἀποδοθῶσι πάλιν εἰς τὰς πόλεις, οἱ δὲ χριστιανοί, ὅσοι εἶχον καταστρέψει ἐθνικούς ναοὺς καὶ εἶχον οἰκειοποιηθῆ αὐτοὺς, ὑπεχρεῶντο νὰ ἀνοικοδομήσωσιν αὐτοὺς, ἢ νὰ ἀποδώσωσιν εἰς τοὺς ἐθνικούς. Αἱ ὠρισμένοι παρὰ τοῦ δημοσίου χορηγήσεις οἴτου εἰς τοὺς κληρικούς καὶ τὸν χριστιανικὸν λαὸν ἔπαυσαν ὁμοίως καὶ ἡ δικαστικὴ ἐξουσία ἡ ἀναγνωρισθεῖσα τῷ κλήρῳ, ἡ ἀπκαλλαγὴ αὐτοῦ ἀπὸ τῶν φόρων καὶ ἐν γένει δημοτικῶν βαρῶν, καὶ τὸ δικαίωμα νὰ δέχωνται αἱ ἐκκλησίαι κληρονομίας. Πάντα καθόλου τὰ προνόμια τῶν χριστιανῶν κατηργήθησαν. Συγχρόνως διέταξεν ὁ Ἰουλιανός, ἵνα μηδεὶς χριστιανὸς διδάσκη δημοσίᾳ γραμματικὴν καὶ ῥητορικὴν καὶ καθόλου τοὺς ἔλληνας συγγραφεῖς. Τοιαυτοτρόπως ἀφαιρῶν ἀπὸ τῶν χριστιανῶν τὰ μέσα τῆς ἐπιστημονικῆς μορφώσεως, ἥλπιζεν, ὅτι ἔμελλε νὰ ταπεινώσῃ καὶ ἐξασθενίσῃ τὴν ἐκκλησίαν. Μόνον ἐν ἐθνικαῖς σχολαῖς εἶχον τὴν ἄδειαν οἱ χριστιανοὶ νέοι νὰ λαμβάνωσι τὴν μόρφωσίν των· διότι ἥλπιζεν, ὅτι μετ' αὐτῆς θὰ ἐνεπνέετο αὐτοῖς καὶ ἡ ἀγάπη πρὸς τὴν ἐθνικὴν θρησκείαν. Ὁ Ἰουλιανός, ἀπαγορεύσας τοῖς χριστιανοῖς τὴν διδασκαλίαν τῆς ῥητορικῆς καὶ φιλοσοφίας, ἔπραξε τὸ αὐτὸ ἀδίκημα πρὸς τοὺς χριστιανούς, ὅπερ βραδύτερον ἔπραξεν Ἰουστινιανός ὁ Α' πρὸς τοὺς ἐθνικούς, κλείσας τὰς σχολὰς αὐτῶν. Διὰ τὴν ἀπαγόρευσιν τῆς παρὰ χριστιανῶν διδασκαλίας τῶν ἐλλήνων συγγραφῶν κατακρίνει τὸν Ἰουλιανὸν καὶ αὐτὸς ὁ ἐθνικὸς Ἀμμιανὸς Μαρκελλίνος. Ἄλλ' ἢ περὶ τῆς ὁ λόγος διάταξις δὲν θὰ ἤρκει νὰ ἀπομακρύνῃ τοὺς

χριστιανούς ἀπὸ τῆς σπουδῆς τῶν ἀρχαίων συγγραφῶν, οὓς ἐφίλουν καὶ οἱ χριστιανοί, ἀλλὰ δὲν ὑπερετίμων τυφλῶς, ὅπως οἱ περὶ τὸν Ἰουλιανὸν καὶ οἱ τότε ἐθνικοὶ ῥήτορες, οἵτινες ἀπένεμον αὐτοῖς εἰδὸς τι λατρείας, ἀποδεχόμενοι ὡς θέσφατον πᾶσαν αὐτῶν ἰδέαν. Ὅτι περιεῖχον πολλὰ ὑγιῆ, ὀρθὰ καὶ ἀληθῆ οἱ ἀρχαῖοι συγγραφεῖς καὶ σοφοί, ἀνεγνώριζον οἱ χριστιανοὶ σοφοί, καὶ διὰ τοῦτο ἐτίμων αὐτοὺς μέγαν. Ὁ Ἰουστινός δὲν ἐδίσταξε νὰ ὀνομάζῃ χριστιανούς τὸν Σωκράτη καὶ τὸν Πυθαγόραν, καὶ νὰ παραβάλλῃ αὐτοὺς πρὸς τοὺς πατριάρχας τῶν Ἰσραηλιτῶν, πρὸς τὸν Μωϋσέα καὶ τοὺς προφήτας. Ὁ δὲ μέγας ἀληθῶς Ὁριγένης; πρῶτον προεπαίδευσεν τοὺς μαθητάς του διὰ τῆς μελέτης τῶν ἀρχαίων ποιητῶν καὶ φιλοσόφων, καὶ εἶτα εἰσήγειν εἰς τὴν ἀγίαν Γραφήν, καὶ ὁ μέγας Βασίλειος ἔγραψεν ἴδιον σύγγραμμα, ἵνα δείξῃ πῶς ἔπρεπε ἐξ αὐτῶν νὰ ὠφελῶνται οἱ χριστιανοὶ νέοι. Πόσον δὲ τότε οἱ χριστιανοὶ ἦσαν ἀτόχοι τῆς ἐθνικῆς παιδείας, εἰδείξαν οἱ δύο Ἀτιλλινάριοι, οἵτινες μετὰ τὴν ἀπαγόρευσιν ἐκείνην τοῦ Ἰουλιανοῦ χάριν τῶν χριστιανῶν νέων ἐξέθεσαν ἐν δράμασιν, ὠδαῖς καὶ διαλόγοις κατὰ Πλάτωνα τὸ περιεχόμενον τῆς ἀγίας Γραφῆς. Δύναται δὲ τις θαυρούμενος νὰ εἴπῃ, ὅτι κατὰ τὴν ἐποχὴν τοῦ Ἰουλιανοῦ τῆς φιλοσοφίας καὶ ἐν γένει τῆς παιδείας ἦσαν ἐγκρατέστεροι οἱ χριστιανοὶ πατέρες ἢ οἱ σύγχρονοι ῥήτορες. Τί εἶναι οἱ τότε σοφισταὶ καὶ ῥήτορες παραβλλόμενοι πρὸς τοὺς τότε ἀκμάζοντας μεγάλους πατέρας καὶ ἐκκλησιαστικούς διδασκάλους καὶ χριστιανούς σοφοὺς ἐγγένει, πρὸς τὸν μέγαν Ἀθανάσιον, πρὸς τὸν μέγαν Βασίλειον, τὸν Ναζιανζηνὸν Γρηγόριον, τὸν Ἀπολλινάριον, Διόδωρον τὸν Ταρσοῦ, τὸν Χρυσόστομον, τὸν Θεοδώρητον, ἵνα ἀρκεσθῶμεν εἰς τούτους; Τοῦτο συνησθάνετο καὶ ὁ Ἰουλιανός καὶ διὰ τοῦτο ἐμίσει μέγαν τοὺς ἄνδρας τούτους, ἂν καὶ διὰ τὴν φυσικὴν του ἠπιότητα καὶ ὡς ἐκ τῶν ἀρχῶν του δὲν κατέφυγεν εἰς βιαιοπραγίας κατ' αὐτῶν. Πρὸς τούτους ἵνα αὐξήσῃ τὰς διαιρέσεις μεταξὺ τῶν χριστιανῶν, καθὼς ὀρθῶς παρατηρεῖ ὁ Νέανδρος,¹ ἀρεκάλεσεν ὁ Ἰουλιανός ὑπὸ τὸ πρόσχημα τῆς γενικῆς ἀνοχῆς πασῶν τῶν ἐκκλησιαστικῶν μερίδων καὶ αἱρέσεων πάντας τοὺς ἐπισκόπους οἵτινες κατὰ τὰς ἀρειανικὰς καὶ δονατιστικὰς ἐριδας ὑπὸ τῆς προτέρας κυβερνήσεως εἶχον ἐξορισθῆ. Μόνον ἐπίσκοποι, ὧν ἡ μεγάλη ἐπιρροὴ καὶ σημασία ἠδύνατο νὰ παραβλάψῃ τὰ σχέδια αὐτοῦ, οἷος ἦτο ὁ Ἀθανάσιος, εἰς ὃν δὲν συνεχῶρει ὁ Ἰουλιανός, ὅτι καθ' ἐκάστην ἐπέστρεφεν ἐθνικούς εἰς τὸν χριστιανισμόν,² ἐξηρῶντο τῆς γενικῆς ταύτης ἀνοχῆς. Ἡ ἐλπίς του ὅμως, ὅτι ἐκ τῆς ἐπιστροφῆς τῶν

ἐξορίστων ἔμελλεν ἡ ἀταξία καὶ ἡ διαίρεσις νὰ κορυφωθῶσι παρὰ τοῖς χριστιανοῖς, δὲν ἐπηλήθευσεν ἡ πρὸς αὐτοὺς δυσμένεια τοῦ αὐτοκράτορος καὶ ἡ παρ' αὐτοῦ παραγκώνισις αὐτῶν ἦσαν μᾶλλον αὐτοῦ, ἢ δὲ παύσις τῆς ἀναμίξεως τῆς πολιτικῆς ἐξουσίας εἰς τὰ ἐσωτερικὰ τῆς ἐκκλησίας ἐξησθένησε τὰ μεταξὺ τῶν χριστιανῶν πάθη. Εἰς πείσμα τῶν χριστιανῶν ἐπέτρεψεν ὁ Ἰουλιανὸς καὶ τοῖς Ἰουδαίοις, οὓς ἐτίμα ἐκ μίσους πρὸς τοὺς χριστιανούς καὶ διότι ἡ θρησκεία των ἦτο ἀρχαία, νὰ ἀνοικοδομήσῃσι πάλιν τὸν ναὸν των, ἵνα διαψεύσῃ δῆθεν τοὺς λόγους τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ περὶ τῆς ἐπικειμένης καταστροφῆς τῆς πόλεως ταύτης (ὅπερ ὅμως εἶχεν ἄπαξ πραγματοποιηθῆ ἐπὶ Τίτου καὶ Ἀδριανοῦ). Πρὸς τὸν σκοπὸν λοιπὸν τοῦτον παρέσχεν μεγάλα χρηματικὰ ποσὰ ἐκ τοῦ δημοσίου ταμείου, καὶ ἀπὸ πάντων δὲ τῶν μερῶν τοῦ κράτους συνέρρουν αἱ χρηματικαὶ χορηγήσεις τῶν Ἰουδαίων. Ὁ περίφημος ἀρχιεπίσκοπος Ἀλύπιος ἐντολῇ τοῦ αὐτοκράτορος ἀνέλαβε τὴν διεύθυνσιν τοῦ ἔργου, ἀλλὰ σεισμοὶ συμβάντες ἐματαίωσαν αὐτὸ πρὸς μεγάλην λύπην τοῦ Ἰουλιανοῦ.¹ Ὡς βία σχεδὸν πρέπει νὰ χαρακτηρισθῶσι δύο ἄλλα μέτρα τοῦ Ἰουλιανοῦ κατὰ τῶν χριστιανῶν, τὸ ὅτι δηλ. διέταξε ταῖς εἰς δημόσια μέρη τεταγμέναις εἰκόσιν αὐτοῦ νὰ παρετίθενται καὶ ἐθνικῶν θεῶν εἰκόνες, ὅπως ἐπιβάλληται τοῖς χριστιανοῖς ἡ δυσάρεστος ἐκλογὴ, ἢ μετ' αὐτοῦ νὰ προσφέρωσι τιμὰς καὶ εἰς τοὺς ἐθνικοὺς θεοὺς, ἢ μετὰ τούτων νὰ ἀρῶνται αὐτὰς καὶ τῷ αὐτοκράτορι καὶ νὰ τιμωρῶνται· καὶ ὅτι ὅσοι στρατιῶται ἤθελον νὰ λάβωσι τὸ παρὰ τοῦ αὐτοκράτορος αὐτοῖς διδόμενον δῶρον (*Donativum*), ὑπεχρεῶντο πρότερον νὰ διέρχωνται πρὸ τινος βωμοῦ, εἰς ὃν ἔπρεπε νὰ προσφέρωσι θυμιάμα. Καὶ δι' ἄλλων δὲ τοιοῦτων μέσων, οὐχὶ πάντοτε ἠθικῶν, ἐζήτει νὰ δελεάζῃ τοὺς χριστιανούς καὶ ἐλκύῃ εἰς ἀποστασίαν, μάλιστα δὲ παρέχων τὰ σπουδαιότατα αὐλικὰ, στρατιωτικὰ καὶ πολιτικὰ ἀξιώματα εἰς τοὺς ἐθνικούς. Ἀλλὰ εἰς μάτην· διότι μόνον ὀλίγους οὐτιδανούς ἀνθρώπους ἠδυνήθη νὰ κερδίσῃ.

Εἶπομεν ἀνωτέρω, ὅτι ὁ Ἰουλιανὸς ἀπεστρέφεται τὴν βίαν. Καὶ ὅμως ἐγένετο χρῆσις καὶ τῆς βίας, οὐχὶ μὲν βεβιαῶς παρ' αὐτοῦ, ἀλλὰ παρὰ τῶν κατωτέρων ἀρχῶν, στηριζομένων εἰς τὸν γνωστὸν αὐτοῦ ὑπὲρ τοῦ ἐθνισμοῦ ζῆλον. Ἐπειδὴ μόνον ζηλωταὶ ἐθνικοὶ ἀνεδεικνύοντο ἱερεῖς καὶ ἀνώτεροι πολιτικοὶ ὑπάλληλοι, οὗτοι δὲ ἐγνωρίζον, ὅτι δι' οὐδενὸς ἄλλου μέσου ἠδύνατο εὐκολώτερον νὰ ἐλκύσῃσι τὴν εὐνοίαν τοῦ αὐτοκράτορος ἢ δεικνύοντες ζῆλον ὑπὲρ τῆς ἐθνικῆς θρησκείας, ἐπειδὴ λοιπὸν εἰς τὸν ἴδιον φανατισμὸν προσετίθετο παρ' αὐτοῖς καὶ ἡ ἐπιθυμία νὰ ἀρέσῃσι τῷ αὐτοκράτορι, ἦτο φυσικόν, ὅτι

ἐνιαχοῦ συνέβαινον καταδιώξεις κατὰ χριστιανῶν, αἵτινες κατήντων ἐνίοτε μέχρις ὀμότητος. Εἰς τοὺς διωγμοὺς τούτους ἦσαν πρὸ πάντων ἐπίσκοποι καὶ χριστιανοὶ ἐν γένει ἐκτεθειμένοι, κατηγορούμενοι, ὅτι ἐπὶ τῶν προτέρων αὐτοκρατόρων εἶχον καταστρέψει ἐθνικοὺς ναοὺς, καὶ εἶχον διὰ τοῦτο ἐλκύσει τὸ μῖσος τῶν χριστιανῶν. Οὕτως ἅμα ἀναθάντος τὸν θρόνον τοῦ Ἰουλιανοῦ, ὁ ἐθνικὸς ὄχλος τῆς Ἀλεξανδρείας συνέλαβε τὸν ἐπίσκοπον Γεώργιον, τὸν κόμητα Δρακόντιον καὶ τρίτον τινὰ, καὶ τοὺς τρεῖς μισητοὺς αὐτῷ ἐκ προτέρων χρόνων, καὶ ἔρριψεν εἰς τὰς φυλακάς. Ἀφοῦ δὲ ἐκρατήθησαν ἐκεῖ ἐπὶ 24 ἡμέρας, συνέρρυσεν πάλιν τὸ πλῆθος εἰς τὴν φυλακὴν, καὶ ἐφόνευσεν καὶ τοὺς τρεῖς, τὸ δὲ πτώμα τοῦ Γεωργίου ἐπὶ τινος καμήλου τεθὲν, ἐσύρθη διὰ τῶν ὁδῶν τῆς πόλεως, καὶ ἀφοῦ παντοιοτρόπως ὑβρίσθη, ἐπὶ τέλους ἐκάη.¹ Ὁ Ἰουλιανὸς ἠρέσθη τότε νὰ μεμφοῖται μόνον τὸ πλῆθος διὰ τὴν πράξιν, χωρὶς νὰ τιμωρήσῃ τινὰ. Τὸν θάνατον ὑπέστη καὶ ὁ Ἀρεθούσης ἐν Συρίᾳ ἐπίσκοπος Μάρκος, διωχθεὶς ὑπὸ τοῦ ἐθνικοῦ λαοῦ, ὅστις καὶ αὐτὸς ἐσύρθη τὸ πρῶτον ἐπὶ τῶν ὁδῶν, καὶ ἀφοῦ διαφόρως ἐκακώθη, παρεδόθη εἰς τὰ σκώμματα τῶν παιδῶν τῶν ὁδῶν, καὶ ἐπὶ τέλους ἀλειφθεὶς διὰ μέλιτος, καὶ τεθεὶς ἐν σαργάνῃ, ἀνηρτήθη ἐπὶ ὑψηλοῦ μέρους, ἵνα βασανισθῇ ὑπὸ τῶν σφηκῶν. Ἡ εὐστάθεια καὶ καρτερία τοῦ γέροντος ἐπισκόπου ἐν πᾶσι τούτοις τοῖς δεινοῖς ἐξέπληξε καὶ αὐτὸν τὸν ἄλλως ἀδιαφόρως θεώμενον τὸ πρᾶγμα αὐτοκρατορικὸν ἐπίτροπον. Ἐπὶ τέλους ὁ αὐτοκράτωρ μαθὼν ταῦτα, διέταξε τὴν ἀπόλυσίν του, διότι δὲν ἤθελε, καθὼς εἶπε μετὰ τοῦ συνήθους αὐτοῦ σαρκασμοῦ, νὰ δώσῃ τοῖς χριστιανοῖς νέους μάρτυρας. Σημειωτέον, ὅτι ὁ Ἀρεθούσης οὗτος Μάρκος ἦτο ὁ ἐπίσκοπος ἐκεῖνος, ὅστις διέσωσε παῖδα τὸν Ἰουλιανὸν καὶ παρὰ τοῦ Κωνσταντίου διωκόμενον, πρὸς ὃν ἄρα ὤφειλεν εὐγνωμοσύνην. Διωγμοὶ ἔλαβον χώραν καὶ ἐν Ἀντιοχείᾳ κατὰ τῶν χριστιανῶν, ὅτε ἀνιδρυθέντος τοῦ ναοῦ τοῦ Ἀπόλλωνος πλησίον τῆς Ἀντιοχείας, ἀπήτησεν ὁ αὐτοκράτωρ νὰ ἀπομακρύνωσι τὰ λείψανα τοῦ μάρτυρος Βαθύλα, οὕτινος ὁ τάφος ἔκειτο ἐκεῖ πλησίον. Οἱ ἐθνικοὶ μάντιες ἰσχυρίζοντο, ὅτι ἐνὸσφ ὁ τόπος ἐμολύνετο δι' αὐτῶν, δὲν ἠδύνατο τὸ χρηστήριον νὰ χρισμοδοτήσῃ! Ἐπειδὴ δὲ τὸ πλῆθος τῶν χριστιανῶν, ἀνακομίζον τὰ λείψανα ταῦτα, ἐψάλλε τὸ χωρίον τοῦ 75^{οῦ} ψαλμοῦ (στ' ἰχ. 7) «Αἰσχυνθήτωσαν πάντες οἱ προσκυνοῦντες τοῖς γλυπτοῖς, οἱ ἐγκαυχώμενοι τοῖς εἰδώλοις αὐτῶν», ὁ Ἰουλιανὸς ὀργισθεὶς διέταξε νὰ συλληφθῶσι καὶ τιμωρηθῶσιν οἱ πρωταίτιοι. Πολλοὶ ἐφυλακίσθησαν τότε, Θεοδοῦρος δὲ τις καὶ ἐβασανίσθη. Ὀλίγω βραδύτερον ἐτιμωρήθησαν καὶ ἄλλοι χριστιανοὶ ἀπηνῶς, ἀ-

ποδοθείσης αὐτοῖς ἀδίκως τῆς αἰτίας τῆς πυρκαϊγῆς, ἥτις ἐξεργάγη ἐν τῷ αὐτῷ ναῷ τοῦ Ἀπόλλωνος ἐξ ἀπροσεξίας φιλοσόφου τινὸς Ἀσκληπιάδου λεγομένου.¹ Ὁμοίως κατεδιώξεν ὁ ὤμῳς αὐτοκρατορικός ἐπίτροπος Ἀντιοχείας Ἀλέξανδρος καὶ ἄλλους τινὰς Χριστιανούς, ἰδίως Εὐσέβιον τινά, ὡς ματαιοῦντας τὰ σχέδια αὐτοῦ πρὸς ἐπιστροφὴν τῶν Χριστιανῶν εἰς τὸν ἔθνησμόν.² Ἐν γένει πανταχοῦ μὲν, ἰδίως ὅμως ἐν Ἀντιοχείᾳ, εὗρε μεγάλην ἀντίστασιν ἢ ἐπιχειρήσεις τοῦ Ἰουλιανοῦ. Πόσον ματαιῶς ἐκεῖ εἰργάσθη πρὸς ἐπανόρθωσιν τῆς εἰδωλολατρείας, ἔλαβεν ἀφορμὴν νὰ συναισθανθῇ ὁ Ἰουλιανὸς κατὰ τὴν πρώτην τέλεσιν τῆς ἐργῆς τοῦ Δαφναίου Ἀπόλλωνος, ὅτε ἐνῶ ἤλπιζεν ὅτι οἱ Ἀντιοχεῖς ἐμελλον νὰ συμμετάσχωσιν αὐτῆς προθυμότατα, καθὼς αὐτὸς ὁ Ἰουλιανὸς μαρτυρεῖ, οὐδεὶς προσέφερεν ἔλαιον, ὅπως ἀνάψωσι λυχνίαν τῷ θεῷ, οὐδεὶς θυμίαμα ἢ θυσίαν τινά. Μόνον δὲ εἰς ἱερεὺς παρέστη κομίζων ὄρνιν πρὸς θυσίαν! Ἐὰν λάθωμεν ὑπ' ὄψιν τοὺς προμνημονευθέντας διωγμοὺς κατὰ τῶν Χριστιανῶν, οὓς δὲν προὐκάλει μὲν ὁ αὐτοκράτωρ, ἀλλ' ἐνόητε ἠνείχετο, καὶ τὴν ἀντίστασιν τῶν Χριστιανῶν κατὰ τῶν σχεδίων του, δὲν πρέπει νὰ νομίσωμεν παντάπασι ἀπίθανον, ὅτι ὁ Ἰουλιανὸς, ἐὰν ἐπέστρεφεν ἀπὸ τοῦ πρὸς τοὺς Πέρσας πολέμου σῶος, ἠδύνατο ἐπὶ τέλους ἐνεκα τῆς φορᾶς αὐτῆς τῶν πραγμάτων καὶ ἐναντίον τοῦ ἡπίου χαρακτῆρός του νὰ ἀποθῇ φοβερὸς διώκτης τοῦ Χριστιανισμοῦ. Ἐμφύλιος ὅπως δῆποτε θρησκευτικὸς πόλεμος ἤθελεν εἶναι ἄφρευκτος.³

Ὁ Ἰουλιανὸς ἐπολέμησε καὶ διὰ συγγραφαῶν τὸν Χριστιανισμόν. Ὡς συγγραφεὺς ἦτο πνευματώδης καὶ χαρίης, πάσχει ὅμως καὶ αὐτὸς ὅ,τι πάσχουσι πάντες οἱ σοφισταὶ καὶ ῥήτορες καὶ ἐν γένει συγγραφεὺς τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, διότι καὶ αὐτοῦ τὸ ὕφος εἶναι ἐπιδεικτικὸν καὶ πομπῶδες, πληρὲς κενῶν ἀντιθέσεων, ἀνοήτων ὑπερβολῶν, ἐξητημένων ὑπαινιγμῶν καὶ γελοίων λογοπαγνίων.⁴ Τὰ πλήρη σωζόμενα αὐτοῦ ἔργα εἶναι διάφοροι λόγοι, 83 ἐπιστολαὶ καὶ δύο σάτυραι, ἐξ ὧν ἡ μία ἐπιγραφομένη Καίσαρες ἢ συμπόσιον εἶναι χαρίεσσά τις καὶ εὐφυῆς ἐκθεσις τῶν ἀρετῶν καὶ κακιῶν πολλῶν ἀρχαίων αὐτοκρατόρων ἐν συμποσίῳ τῶν θεῶν εὐρίσκομένων ἢ δὲ ἄλλη ἐπιγραφομένη Μισοπάγων σκόπτει πικρῶς τοὺς κατοίκους τῆς Ἀντιοχείας, ἀριθμοῦσα τὰς κατ' αὐτοῦ παρ' αὐτῶν γινόμενας κατηγορίας, οἷον τὴν ἐπὶ τῷ μακρῷ αὐτοῦ καὶ βαθεῖ πάγων (ὅθεν καὶ τὸ ὄνομα τῆς σατύρας), ζητεῖ ἵνα παραστήσῃ ὡς γελοίας καὶ ἐπὶ

τέλους δι' ἰσχυρῶν λόγων ἐλέγχει τὸν ἀκόλαστον τῶν Ἀντιοχέων βίον, τὴν κακὴν αὐτῶν οἰοκλήν οἰκονομίαν, καὶ τὴν ἐλλιπεστάτην ἀνατροφὴν, ἣν ἔδιδον εἰς τὰ τέκνα των. Μεταξὺ δὲ τῶν ἐν λειψάνοις σωζομένων ἔργων τοῦ Ἰουλιανοῦ τὸ σπουδαιότερον ἀναμφερίστως εἶναι τὸ κατὰ Χριστιανῶν, τὸ ὅποιον κατὰ τὴν σημείωσιν τοῦ Ἰερωνύμου συνίστατο ἐξ 7 βιβλίων, πρὸς ἀναίρεσιν τοῦ ὁποίου ἔγραψε ὁ Ἀλεξανδρείας Κύριλλος σύγγραμμα ἐν 40 βιβλίοις. Αἱ κατὰ τοῦ Χριστιανισμοῦ παρὰ τοῦ Ἰουλιανοῦ γινόμεναι προσβολαὶ στηρίζονται ἢ εἰς ἐσφαλμένα καὶ ἀβάσιμα συμπεράσματα ἢ ἀναφέρονται εἰς ἐποουσιώδη πράγματα καὶ εἰς θεσμούς καὶ ἐξωτερικοὺς τύπους τοῦ τότε Χριστιανισμοῦ, χωρὶς νὰ λαμβάνωνται ὑπ' ὄψιν τὸ γνήσιον πνεῦμα καὶ ὁ ἀληθὴς χαρακτῆρ τοῦ Χριστιανισμοῦ, ὃν οὐδέποτε ἐνόησεν ὁ Ἰουλιανός. Τὴν ἐπιπολαιότητα τῶν προσβολῶν τούτων δεικνύουσιν ἐπὶ παραδείγματι αἱ αἰτιάσεις του, ὅτι ὁ Χριστιανισμὸς δὲν ἐξηπλάθη κατὰ πρῶτον μεταξὺ τῶν ἰσχυρῶν καὶ σοφῶν, ὅτι εἶναι θρησκεία διὰ πάντας τοὺς λαοὺς προωρισμένη, καὶ διὰ πάσας τὰς τάξεις καὶ πάντα τὰ εἶδη τῶν ἀνθρώπων, καὶ ὅτι ἀξιοῖ νὰ θεραπεύσῃ τοὺς βαπτιζομένους ἀπὸ πασῶν των νόσων τῆς ψυχῆς, ἐνῶ δὲν δύναται νὰ ἀπαλλάξῃ τὸν ἀνθρώπον ἀπὸ τῆς λέπρας ἢ τῆς ποδάγρας!

Ὁ Ἰουλιανὸς ἔμεινεν ἐπὶ τοῦ θρόνου μόνον δύο ἔτη περίπου· διότι ἀναβὰς αὐτὸν κατὰ τὴν ἄνοιξιν τοῦ 361, ἀφοῦ διέτριψε τὸν χειμῶνα τοῦ 362 πρὸς τὸ 363 ἐν Ἀντιοχείᾳ, ἐφρονεῦθη ἐν τῇ ἐκστρατείᾳ αὐτοῦ πρὸς τοὺς Πέρσας. Ὁ Ἰουλιανὸς εἶχεν ὑπερβολικὴν πεποιθίσην εἰς ἑαυτὸν καὶ ἐκυριεύετο εὐκόλως ὑπὸ τῆς φιλοδοξίας. Ἐνῶ αἱ μεταρρυθμίσεις, αἳ ἐπεχείρησεν, εἶχον ἀνάγκην ἀκόμη συντόνου ὑποστηρίξεως, αὐτὸς ἐστράτευσεν κατὰ τῶν Περσῶν, ποθῶν εἰς τὰς μάχοντας, αἳ ἔδραψεν παρὰ τοῖς δυτικοῖς λαοῖς δάφνας, αἳ ἐδραψεν παρὰ τοῖς ἐσθρατοῖς Πέρσας. Ἐπεχείρησε διὰ τοῦτο πρὸς τούτους πόλεμον, ἐνῶ ἠδύνατο νὰ κλείσῃ μετ' αὐτῶν εἰρήνην καὶ ἔντιμον καὶ ἐπωφελεῖ, ἣν ἤτησαν αὐτοὶ προθύμως. Ἐν τῷ πολέμῳ τούτῳ, καθὼς παρατηρεῖ ὁ Schlosser,¹ οὔτε σχέδιον εἶχεν ἐτοιμάσει ὁ Ἰουλιανὸς ὠρισμένον, οὔτε τὴν δύναμιν τῶν ἐχθρῶν καὶ τὴν φύσιν τοῦ τόπου ὑπελόγησεν. Ἐνεκα δὲ ὑπερβολικῆς εἰς ἑαυτὸν πεποιθήσεως, δὲν ἠδυνήθη ἐν τῷ πολέμῳ τούτῳ νὰ ἀναπτύξῃ τὴν μεγάλην αὐτοῦ στρατηγικὴν ἱκανότητα, ὡς ἄλλοτε. Τὸ ἀπετέλεσμα ὑπῆρξεν οἰκτρὸν. Ἀφοῦ ἐπροχώρησεν εἰς τὰ ἐνδότερα τῆς Ἀσίας καὶ διέβη τὸν Τίγγριν, ἠναγκάσθη νὰ ἐπιχειρήσῃ ὑποχώρησιν ἐν τῷ μέσῳ μεγάλων δυσχερειῶν, ἐν αἷς ὅμως ἐζήτει διὰ τοῦ παραδείγματός του νὰ ἐνθαρρύνῃ τοὺς στρατιώτας,

1. Σωζομένου ἐκκλ. ἱστορ. V, 7. Ammian. Marcell. XXII, 11.

2. Λιβαν. ἐπιστ. 1057.

3. Gibbon.

4. Klüppel Julianus Apostata ἐν τῇ Realencyklopädie fuer Theologie τοῦ Herzog VII, 153.

1. Weltgeschichte IV, 485.

ὡς ὁ Ναπολέων ὑποχωρῶν ἀπὸ Μόσχας, ὑποφέρων πᾶσαν στέρνησιν ἀγογγύστως καὶ βαδίζων πεζός, καὶ ἐν ταῖς πρώταις τάξεσι πάντοτε μαχόμενος. Ἄλλ' ἐν τινι ἀσημάντῳ συμπλοκῇ, ὅπου ἔδραμεν ἄνευ θώρακος, ὑπὸ βέλους καιρίως πληγείς, ἀπέθανε μετ' ἄλιγον ἐν ἡλικίᾳ μόλις 32 ἐτῶν. Λέγεται δὲ, ὅτι πνέων τὰ λοίσθια καὶ προβλέπων τὸν θάνατόν του βέβαιον, καθὼς καὶ τὴν ὥς ἐκ τούτου ματαίωσιν τῶν σχεδίων του ἄφρευκτον, λαβὼν ἐκ τῆς πληγῆς του αἷμα, καὶ ῥίνας εἰς τὸν ἀέρα, ἔκραξε· «Νενίκηκας Γαλλικαίτε!» Ἡ μετὰ ταῦτα ἱστορία ἐπεβεβαίωσε τοὺς λόγους τούτους. Ὁ Χριστιανισμὸς ὄντως ἐνίκησε. Μετὰ τοῦ Ἰουλιανοῦ ἀπέθανε καὶ τὸ ἔργον του. Καθὼς αὐτὸς παρήλθεν ὡς νέος κατὰ τὴν φράσιν τοῦ Hase,¹ οὕτω καὶ τὸ ἐπιχειρήμα του. Οἱ μετὰ τὸν Ἰουλιανὸν αὐτοκράτορες ἢ ἀφῆκαν τὴν ἐθνικὴν θρησκείαν τὴν ἄνευ ἐσωτερικῆς ζωῆς οὖσαν νὰ ἐκπνεύσῃ ἀφ' ἑαυτῆς ἐντελώς, ἢ κατεδίωξαν αὐτὴν βιαίως, καθὼς Θεοδόσιος δ' Α', Θεοδόσιος δ' Β' καὶ Ἰουστινιανὸς δ' Α'. Πρὸς ὄφελος τῆς ἀνθρωπότητος ἐνίκησεν ὀριστικῶς ὁ Χριστιανισμὸς² καὶ ἦτο ἐπόμενον ὅτι ἐμελλε νὰ νικήσῃ. Ἡ νίκη του ἦτο νίκη τῆς ἀληθείας κατὰ τοῦ ψεύδους. Ὁ νεκρὸς τοῦ Ἰουλιανοῦ, μετακομισθεὶς εἰς Ταρσὸν, ἐτάφη ἐν τινι προαστείῳ τῆς πόλεως, ἐπὶ δὲ τοῦ τάφου αὐτοῦ ἐπεγράφησαν τὰ ῥήματα ταῦτα³.

¹Ἰουλιανὸς μετὰ Τίγριν ἀγόρρους ἐνθάδε κείται ἀμφοτέρων βασιλέως, τ' ἀγαθός, κρατερός, τ' αἰχμητής.

Τοιοῦτος ὑπῆρξεν ὁ βίος τοῦ Ἰουλιανοῦ. Ὁ Ἰουλιανὸς ἐπροικίσθη ἐκ φύσεως ὑπὸ μεγάλων προτερημάτων⁴ ἦτο εὐφυῆς, καὶ διὰ τῆς μεγάλης του ἐπιμελείας κατώρθωσε ν' ἀποκτήσῃ πᾶσαν τὴν παιδείαν τῶν συγχρόνων του, καθὼς δεικνύουσιν αὐτὸν τὰ συγγράμματα αὐτοῦ⁵ ἦτο αὐστηρὸς τὰ ἦθη καὶ καθ' ὅλον τὸν βίον του ἔδειξε σπανίαν σωφροσύνην καὶ ἐγκράτειαν, δυνάμενος νὰ παραβληθῇ καὶ κατὰ τοῦτο πρὸς αὐτοὺς τοὺς ἀσκητὰς τῆς ἐρήμου⁶ ἡγάπη τὴν λιτότητα καὶ τὴν ἀπλότητα τοῦ βίου, ἣν ἐζήτησε νὰ εἰσαγάγῃ καὶ παρὰ τοῖς διεφθαρμένοις συγχρόνοις του⁷ ἦτο χαρρακτῆρος ἡπίου καὶ φιλανθρώπου, ἀποστρεφόμενος τὴν βίαν καὶ ἀποφεύγων νὰ καταδιώξῃ καὶ τοιοῦτους, πρὸς οὓς ἐδικαιοῦτο νὰ πράξῃ τούτο⁸ ἦτο πρὸς μὲν τοὺς φίλους ἀγαθός, πρὸς δὲ τοὺς ἐχθροὺς γενναῖος καὶ πρὸς τοὺς δυστυχεῖς μεγαλόδωρος. Ὡς ἡγεμῶν δὲ καὶ ἐν Γαλλίᾳ ὦν ἀκόμη Καῖσαρ, καὶ μετὰ ταῦτα ἀφ' ὅτου ἐγένετο αὐτοκράτωρ καὶ μονάρχης, ἀνέπτυξε μεγάλας στρατηγικὰς καὶ διοικητικὰς ἀρετάς. Ἄλλ' ἢ ἀγαθὴ αὕτη φύσις, δι' ἣν ἠδύνατο ὁ Ἰουλιανὸς ν' ἀποβῇ εἰς τῶν ἀρίστων ἡγεμόνων τοῦ κόσμου, εἶχε δηλητηριασθῆ καὶ φθαρῆ ὑπὸ μεγάλης τιμῆς πλάνης⁹ ἢ πλάνη αὕτη ἦτο ἡ προτίμησις τῆς εἰδω-

1. Kirchengeshichte σελ. 119, ἐκδ. 9.

λολατρείας ἀπὸ τοῦ Χριστιανισμοῦ, εἰς ἣν ὠθησαν αὐτὸν, ὡς εἶδομεν, ἔνθεν μὲν αἱ κατὰ τοῦ οἴκου του καταδιώξεις τοῦ Κωνσταντίου, ἢ διὰ τῆς βίας ἐπιβολῆ εἰς αὐτὸν τοῦ Χριστιανισμοῦ διὰ τῶν ὀρισθέντων αὐτῷ παρὰ τοῦ θεοῦ του διδασκάλων, καὶ ἡ ἀθλία ἠθικὴ κατάστασις τῶν Χριστιανῶν τῶν χρόνων ἐκείνων¹⁰ ἐτέρωθεν δὲ ἡ σοφιστικὴ διδασκαλία τῶν ἐθνικῶν ῥητόρων, οἷτινες ἔπεισαν αὐτὸν, ὅτι μετὰ τῆς ἐθνικῆς θρησκείας θὰ ἐπαναφέρῃ καὶ τὴν δόξαν τῆς ἀρχαιότητος. Ἡ πλάνη αὕτη, ἣτις εἶναι κηλὶς τις ἐν τῷ βίῳ του, ἔσχεν ὀλέθρια ἀποτελέσματα, διαφθείρασα τὸν ἄλλως ἀγαθὸν χαρακτῆρά του καὶ ὠθήσασα αὐτὸν εἰς πράξεις ἀνοήτους καὶ ἐπιβλαβεστάτας εἰς τὸ κράτος του. Ἦτο δὲ ἡ πλάνη αὕτη διττὸν λάθος, φιλοσοφικὸν καὶ πολιτικόν¹¹ φιλοσοφικὸν μὲν, διότι ἦτο προφανῆς λογικὴ ἀτοπία νὰ προτιμᾷ τὴν πολυθεϊστικὴν θρησκείαν τὴν θεοποιούσαν τὴν κτίσιν, τὴν ἀναπλάττουσαν τοσοῦτον ἀτελεῖς καὶ ἠθικῶς ἐλλιπεῖς θεοῦ, ἢς ἡ λατρεία ἐγένετο πολλαχοῦ καὶ δι' αὐτῶν ἔτι τῶν ἀνθρωποθυσιῶν ἢ δι' ἀκολάστων πράξεων, πλεῖον τῆς ἀληθῶς φιλοσοφικωτάτης Χριστιανικῆς θρησκείας, τῆς διδασκουσῆς τὴν γνῶσιν καὶ λατρείαν τοῦ ἐνός καὶ μόνου ἀληθοῦς Θεοῦ, τοῦ ποιητοῦ τοῦ κόσμου, τοῦ πατρὸς ἡμῶν τοῦ ἐν τοῖς οὐρανοῖς, οὗ ἡμεῖς πάντες εἴμεθα τέκνα, τῆς εἰσαγαγούσης τὴν ἐν πνεύματι καὶ ἀληθείᾳ λατρείαν, καὶ ἐπιβαλλούσης ὡς νόμον τοῦ εἴου τὴν τελειοτάτην δικαιοσύνην καὶ φιλανθρωπίαν¹² πολιτικὴν δὲ, διότι ὡς μονάρχης ἀντὶ νὰ περιορισθῇ νὰ παράσχῃ εἰς πάντας τοὺς ὑπηκόους αὐτοῦ τὸ δίκαιον καὶ νὰ ἀσφαλίσῃ τὴν ἐλευθερίαν, μεταμορφούμενος εἰς θρησκευτικὸν μεταρρυθμιστὴν, ἠθέλησε νὰ ἐπιβάλλῃ εἰς τὸ κράτος τὴν θρησκείαν ὑπὸ τοῦ μεγίστου καὶ καλλίστου μέρους τῶν ὑπηκόων του ἀποκρουομένην, καὶ ὡς ἐκ τούτου ἐγέννησεν ἐν τῷ κράτει αὐτοῦ μεγάλας ταραχάς, αἵτινες ἐὰν ἐπέζη μετὰ τὸν πρὸς τοὺς Πέρσας πόλεμον, ἠδύνατο νὰ ρίψωσιν αὐτὸ εἰς φοβερώτατον ἐμφύλιον θρησκευτικὸν πόλεμον.

Καὶ οὕτω κρίνουσι περὶ Ἰουλιανοῦ πάντες σχεδὸν οἱ σπουδαῖοι ἱστορικοί. Παραλείπων τὰς γνώμας τῶν διασημοτάτων ἐκκλησιαστικῶν ἱστορικῶν Νεάνδρου, Γκιζελερ καὶ Χάτζε, ὧν ὡς θεολόγων ἡ κρίσις ἠδύνατο νὰ θεωρηθῇ ὡς μεροληπτικὴ, ἀρκοῦμαι νὰ παραθέσω ἐνταῦθα τὴν περὶ αὐτοῦ κρίσιν δύο ἐξόχων ἱστορικῶν, τοῦ γερμανοῦ Σλόσσερ, τοῦ συγγράψαντος τὴν καλλίστην σχεδὸν γενικὴν τοῦ κόσμου ἱστορίαν, καὶ τοῦ Ἀγγλοῦ Γίββωνος, ἀνδρῶν ἀμφοτέρων ἀπαθεστατάτων κριτῶν ἐπὶ τῆς προκειμένης περιστάσεως. Ὁ Σλόσσερ, ἀφου ἐξύμνησε τὰς ἐξόχους ἀρετάς καὶ τὰ ἔκτακτα προτερήματα τοῦ πνεύματος καὶ τῆς καρδίας του, κρίνων τὸν

Ἰουλιανόν, προσθέτει τὰ ἐξῆς· «Τὸ βῆμα ἐκεῖνο τῆς ἐπιστροφῆς εἰς τὴν εἰδωλολατρείαν καὶ τῆς ἐπιχειρήσεως τῆς ἀνορθώσεως ταύτης ἐν τῷ κράτει ὑπῆρξεν ἀσύνητος ἀντίστασις κατὰ τοῦ πνεύματος τῆς ἐποχῆς, ὅπερ ἦτο εὐνοῦν τῷ χριστιανισμῷ, καὶ τὸ ὅποιον ἔπρεπε νὰ διευθύνῃ, ἀντὶ νὰ θελήσῃ νὰ ἀντιπράξῃ κατ' αὐτοῦ. Ὁ Ἰουλιανὸς ἤλπιζεν, ὅτι θὰ ἠδύνατο εἰς τὴν ἡδὴ νεκρὰν ἑλληνορωμαϊκὴν θρησκείαν, ἣν ἐνόμιζε κατὰ τὸν τρόπον τῶν νεοπλατωνικῶν, νὰ ἐμπνεύσῃ νέαν ζωὴν διὰ μυστικῶν ἀλληγορικῶν ὀνειρώτων. Μόνον σχολαστικὸς τις ἐστερημένος τῆς γνώσεως τοῦ πρακτικοῦ βίου ἠδύνατο νὰ φαντασθῇ, ὅτι ἦτο δυνατὸν φαντασιοκόπημά τι, ἐκ ποιήσεως, φιλοσοφίας καὶ δεισιδαιμονίας ἀπαρτισθῆν, νὰ καταλάβῃ τὴν θέσιν τῆς θρησκείας. Ἡδύνατο μὲν νὰ καταφέρεται κατὰ τῶν φιλονεϊκῶν καὶ φανατικῶν καὶ σχολαστικῶν χριστιανῶν κληρικῶν, οἵτινες διέστρεφον ἐντελῶς τὴν θείαν διδασκαλίαν τοῦ ἀρχηγοῦ τοῦ χριστιανισμοῦ, καὶ νὰ ἀπομακρύνῃ αὐτοὺς ἀφ' ἑαυτοῦ, ἀλλ' ἀντὶ τούτων ἐπροτίμησε γελοίους σοφιστάς, στενοκεφάλους, φλυάρους καὶ μυστικούς ἐρμηνευτάς τῆς μυθολογίας, οἵτινες δὲν ἦσαν κρείττονες τῶν χριστιανῶν ὑποκριτῶν, οὓς εἶχεν εὐνοήσει ὁ Κωνσταντῖος.»¹ Ὁ δὲ Γίββων, εἰς τὸ ὅποιον τὴν περὶ Ἰουλιανοῦ κρίσιν πρέπει νὰ δοθῇ ἔτι μεγαλειτέρα σημασία, διότι εἶναι γνωστὸν, ὅτι οὗτος ἦτο μᾶλλον προδιατεθειμένος, ὡς ἐχθρικῶς διακείμενος πρὸς τοὺς χριστιανούς τῆς τότε ἐποχῆς, νὰ ἀνυψώσῃ καὶ δικαιολογήσῃ τὸν Ἰουλιανὸν ἢ νὰ κατακρίνῃ, λέγει περὶ αὐτοῦ· «Ὁ φανατισμὸς πρὸς τὴν ἐθνικὴν θρησκείαν διέφθειρε τὴν καρδίαν καὶ τὴν διάνοιαν τοῦ ἀξίου τούτου ἡγεμόνος.»² Ἡ ἀποστασία αὐτοῦ ἔβλαψε τὴν φήμην του, ὃ δὲ φανατισμὸς, ζητῶν νὰ ἐπισκοτίσῃ τὸ ὄνομα αὐτοῦ, ἐμεγάλυνε τὰς ἀληθεῖς ἢ νομιζομένας ἐλλείψεις του. Ἄλλοι πάλιν ἐξ ἐναντίας προκαταλήψεως ἐθεώρησαν αὐτὸν ὡς φιλόσοφόν τινα μονάρχην, ὅστις δῆθεν ἠθέλησε νὰ προστατεύσῃ ἐπίσης τὰς διαφόρους θρησκευτικὰς μερίδας τοῦ κράτους του καὶ νὰ καταπαύσῃ τὸν θεολογικὸν πυρετὸν, ὑπὸ τοῦ ὁποῦ εἶχε καταληφθῇ ὁ λαὸς ἀπὸ τῶν χρόνων τοῦ Διοκλητιανοῦ μέχρι τῆς ἐποχῆς τοῦ ἁγίου Ἀθανασίου. Ἀκριβεστέρα ἐξέτασις τοῦ χαρακτῆρός του καὶ τῶν πράξεών του παρέχει ἡμῖν ἡττον εὐνοϊκὴν γνώμην περὶ αὐτοῦ ὡς ἡγεμόνος, ὅστις παρεπληνῆθη ὑπὸ τοῦ μολύσματος τῆς ἐποχῆς του (ὁ Gibbon ἐνοεῖ τὴν τότε κατέχουσαν τὸν κόσμον θρησκομανίαν). Ἡμεῖς νῦν εὐρισκόμεθα εἰς καλλιτέραν θέσιν δυνάμενοι νὰ συγκρίνωμεν τοὺς χαρακτηρισμούς, οὓς κατέλιπον ἡμῖν οἱ ἐνθερμότεροι θαυμασταῖοι του καὶ οἱ φανατικώτεροι ἐχθροὶ του... Ὁ Ἰου-

λιανὸς ἐκυριεύθη ὑπὸ θρησκευτικῆς τινος ἐμπαθείας, ἣτις ἐξέλεγχσι ἐλλείψιν πολιτικοῦ νοός. Ἐμπαθὴς ἀφοσίωσις εἰς τοὺς θεοὺς τῶν Ἀθηνῶν καὶ τῆς Ῥώμης ἦτο τὸ ἐπικρατοῦν ἐν αὐτῷ πάθος. Προλήψεις δὲ δεισιδαίμονες ἀπεπλάνων καὶ διέφθειρον τὰς δυνάμεις τοῦ ἄλλως πεφωτισμένου πνεύματός του, καὶ φάσματα μὴ ἔχοντα ὑπαρξίν εἰμὴ μόνον ἐν τῇ φαντασίᾳ του, ἐξήσκησαν παρ' αὐτῷ ὀλεθρίαν ἐπιρροὴν ὡς πρὸς τὴν κυβέρνησιν τοῦ κράτους του. Ὁ ζήλος τῶν χριστιανῶν, οἵτινες περιεφρόνουν τὴν ἐθνικὴν λατρείαν καὶ ἀνέτρεπον τοὺς βωμοὺς τῶν μυθῶδων θεοτήτων του, ἤγειραν ἐν αὐτῷ μῖσος ἀδιάλλακτον πρὸς τὴν πολυαριθμοτέραν μερίδα τοῦ κράτους του, καὶ ἡ ἐπιθυμία τῆς νίκης καὶ ὁ φόβος τῆς ἀποτυχίας ᾤθουν ἐνίοτε αὐτὸν εἰς τὸ νὰ παραβαίῃ τοὺς κανόνας τῆς συνέσεως καὶ αὐτῆς ἔτι τῆς δικαιοσύνης.»¹

Τοιοῦτος ὑπῆρξεν ὁ Ἰουλιανὸς κατὰ τὴν ἐτυμηγορίαν τῆς ἱστορικῆς ἐπιστήμης. Ἀνὴρ μεγάλων φυσικῶν προτερημάτων, ὅστις ἠδύνατο καὶ μέγας νὰ ἀναδειχθῇ, ὅστις ὅμως διέπραξεν ἐν τῷ βίῳ του μέγα τι λάθος, ὀλεθρίον καὶ ἑαυτῷ καὶ τῷ κράτει του, τὸ ὅτι ἠθέλησε νὰ ἐπανορθώσῃ τὴν εἰδωλολατρείαν καὶ νὰ παραγκωνίσῃ τὸν χριστιανισμὸν.

Α. ΔΙΟΜΗΔΗΣ ΚΥΡΙΑΚΟΣ.

ΤΟ ΥΠΕΡΩΚΕΑΝΙΟΝ ΚΑΛΩΔΙΟΝ

Ἐν ἔτει 1850 ἐρρίφθη τὸ πρῶτον ὑποβρύχιον καλώδιον μεταξὺ Ἀγγλίας καὶ Γαλλίας, ἀλλ' ἡ πρώτη ἀπόπειρα ὅπως συνδεθῇ ἡ Εὐρώπη μετὰ τῆς Ἀμερικῆς διὰ τηλεγραφικοῦ καλωδίου χρονολογεῖται ἀπὸ τοῦ ἔτους 1857. Ἡ πρώτη αὕτη δοκιμὴ ἀπέτυχεν, ἡ αὐτὴ δὲ ἐταιρεία ἤρξατο τὸ ἐπόμενον ἔτος 1858 νέαν ἀπόπειραν.

Τὸ καλώδιον ἐφορτώθη ἐξ ἡμισείας εἰς δύο πλοῖα, εἰς τε τὸ ἀγγλικὸν ἀτμόπλοιον Ἀγαμέμνονα καὶ εἰς τὸν ἀμερικανικὸν ἀτμοδρόμονα Νιαγάραν. Τὰ δύο ἀτμόπλοια συννητήθησαν ἐν τῷ μέσῳ τοῦ ἀπεράντου Ἀτλαντικοῦ Ὠκεανοῦ, εἰς ἴσην ἀπὸ τῶν δύο κόσμων ἀπόστασιν, συνδέσαντα δὲ τὰ ἄκρα τῶν καλωδίων των ἤρξαντο τὴν καταβύθισιν τοῦ μὲν Νιαγάρᾳ διευθυνομένου πρὸς τὴν Ἀμερικὴν, τοῦ δὲ Ἀγαμέμνονος ἐπανακάμπτοντος ἡρέμα πρὸς τὴν Εὐρώπην. Μετὰ πλείστας ὕσας δραματικὰς περιπετειᾶς ἡ δευτέρα αὕτη ἀπόπειρα ἀπέτυχε καὶ πάλιν, τὰ δὲ πλοῖα ἐπανῆλθον εἰς Ἰρλανδίαν. Ἡ ἀποτυχία αὕτη ἠδύνατο ν' ἀπελπίσῃ ἄνδρας ἡττον ἐπιχειρηματίας, ἀλλ' οὐχὶ τοὺς διευθύνοντας τὴν ὑπερωκεάνιον Ἐταιρίαν, οἵτινες εἶχον ἀποφασίσει τὴν ἐξάντλησιν καὶ τῶν ἐσχάτων κεφαλαίων των. Κατὰ τὸ αὐτὸ ἔβεν ἔτος 1858 ὁ Ἀγαμέμνων καὶ ὁ Νιαγάρᾳς ἀπεπειράθησαν καὶ τρίτην

1. Αὐτόθι, 516.

1. Weltgeschichte IV, 479.

2. Gibbon, 341.